

sciences humaines

SUPERSTRUKTUREN OF GEHEIME GENOOTSCHAPPEN? HET PROBLEEM

VAN SOMMIGE GEZELSCHAPPEN IN KIVU

Iedereen die gelegenheid gehad heeft in nadere betrekking te komen met volksstammen van Kivu is getroffen geweest door de aanwezigheid van een vrij groot aantal gezelschappen. Opinions en beoordelingen over deze sociale entiteiten hebben hierbij op zich niet laten wachten; zij droegen veelal als gemeenschappelijk kenmerk een tendens om veralgemenend en bevooroordeeld te redeneren over instellingen, die té vluchtig of té oppervlakkig of té eenzijdig waren beschouwd geworden zonder toepassing van een rigiede objectieve methode en zonder aanwending van diepte-studies van lange duur. Zonder rekening te houden met het niet te ontkennen en geenzins te onderschatten verschijnsel dat gelijkaardige organismen vrijwel over heel Kongo voorkomen, werden deze gezelschappen eenvoudigweg geschetst als zijnde anorganisch, artificieel, subversief en tegenstrijdig met de openbare orde, desintegrerend, crimineel, immoreel, enz. Een algemeen gevolg van deze apriori skeptische houding tegenover van secundair belang **schijnende** instellingen is de systematische bestrijding en de geleidelijke ontworteling van deze gezelschappen geweest.

Wij denken hier meer bepaald aan zulke gezelschappen als : het **Bwami** van de Lega; het **Bwami Buhumbwa**, **'Elanda**, **'Alunga**, **'Atende**, **'Atondo**, **'Atumba**, **Butii** van de Bembe; het **Mbuntsu** van de Nyanga.

Naar hun voor de hand liggend karakter en doel, naar hun functionele positie in de gewoonterechtelijke structuur, dienen wij vooreerst reeds meerdere groepen te onderkennen in de rei van genootschappen, die met de gemakkelijke gemeenplaats van «geheime genootschappen» betiteld werden. Om de situatie bij de Bembe, Lega en Nyanga te hernemen, kunnen wij volgende categorieën vooropstellen :

1. **Jeugdwijsingen**, zoals het **'Atende** van de Bembe. Zij zijn niets anders dan een verlenging van de besnijdenisritussen en een schakel in de reeks over gangsrutussen die de knaap tot man moeten maken. Zij manifesteren zich zonder innerlijke differentiatie zonder ingewikkeld ritueel, zonder uitgebreide doctrina, zonder aanzienlijke transakties. Voorts hebben zij een didactief en publiek karakter.

2. **Dansgezelschappen**, zoals **'Emondo**, **'Atondo** **'Atumba** der Bembe. Zij groeperen hoofdzakelijk

vrouwen, hebben een magico-therapeutisch en ontspannend karakter, houden verband met één of meer geestencultussen en vertonen een beperkte hiërarchische structuur op basis van senioriteit en anciënniteit.

3. **Korporaties van medicijnmannen**, zoals **Butii** van de Bembe. Individuen met dezelfde doelstellingen en belangen, die gelijkaardige activiteiten aan de dag leggen, hebben zich op een meer uitdrukkelijke manier tegenover de buitenwereld willen bevestigen door het smeden van bijzondere rituele en economische banden. Hun organisatie omvat een eenvoudig initiatieproces, de betaling van lidgelden, de vastlegging van wederkerige rechten en verplichtingen.

4. **Medicijngezelschappen**, zoals **Butendamwa** der Bembe en **Nkago** der Lega, met differentiatie van statuten op basis van anciënniteit en persoonlijke ervaringen, met inwijdingen die uit meerdere cyclussen bestaan. Hun leden, mannen en vrouwen, hebben met elkander gemeen : kollektieve en individuele religieuze ervaringen, trance, autosuggestieve kracht. Zij zijn krachtig door het bezit van medicijnen en door genezing bijmiddel van inwijding

5. **Cultusgezelschappen**, zoals **Bahombo** en **Bitulo** der Bembe en Twa-groepen van de Bembe, zoals **Mizuka** der Bwari. Groeperen mensen die door éénzelfde complex van individuele religieuze experiënties gegaan zijn en zijn afgestemd op de cultus van zekere natuurgeesten. Zij hebben geen eigenlijke hiërarchische structuur niettegenstaande inachtnaam van anciënniteits en senioriteitsprincipes, en leggen nadruk op de bijzondere voorrechten van de Twa-groepen in de organisatie van de cultus.

6. **Maskergezelschappen**, zoals **'Elanda** en **'Alunga** van de Bembe. Zij worden gekenmerkt door een hiërarchische opbouw, een ontwikkeld inwijdingsceremonieel, belangrijke en langdurige schenkingen, bevoegdheden van politie en controle, bezit van maskers en medicijnen, esoterisme en exklusief mannelijk karakter. Het masker vertegenwoordigt het summum van het initiatieritueel.

7. **Mannenbonden**, zoals **Mbuntsu** der Nyanga, met esoterisch ritueel, vaste hiërarchie op grond van senioriteit, schenking van goederen en individuele kracht.

8. **Geheime genootschappen**, zoals **Punga** der Bembe en **Kitawala**, met geheime beoefening van een heterogeen en ontleend ritueel, met geheimhouding van het lidmaatschap, met gecentralizeerde hiërarchische structuur, met subversieve doctrina en strekking. Verder gekenmerkt door tegenstrijdigheid met de bestaande structurele normen en door ontwikkeling van «internationale» betrekkingen.

9. **Superstructuren**, zoals het **Bwami** der Lega dat in een ietwat verwaterde vorm tevens bij de Bembe voorkomt. Hier hebben wij te doen met een gezelschap van zeer brede verspreiding dat gangbaar is voor een gemeenschap van meer dan 300.000 zielen, dat een omvangrijke hiërarchie van graden, rituele cyclussen en trappen omvat, dat in zijn rangen zowel mannen als vrouwen groepeerd, dat zijn wortels heeft in alle aspecten van de gewoonterechterlijke structuur, dat zijn bedrijvigheden uitoefent in alle domeinen van het inlands leven (technologie, economie, ritueel, sociale organisatie, politieke structuur, supranaturalisme) en dat tenslotte, vroeg of laat, ingegaan wordt door tenminste 80% van de mannelijke bevolking. Dergelijk gezelschap van zo brede en ontzaglijke omvang is niets anders dan een superstructuur, d.w.z. een type van sociale instelling dat op een ander grondtype opgebouwd is en, hoewel zijn eigene morfologische karakteristieken bezittende, in alle opzichten zijn bronnen put in de fundamentele sociale structuur, komplementair ermee is en zonder deze onverklaarbaar en onbegrijpelijk is. Leidende principes van het **Bwami**, zoals beginselen van substitutie en aanvulling in de graden, van cyclische transmissie van inwijdingsobjecten en voorrechten, van uitwisselingen van goederen, van kollektieve kooperatie, van senioriteit en gezag, van initiatiegroepen, enz., volgen alle onafwijkbaar de interne clan en geslachten structuur, de verwantschaps vormen, de territoriale groepen, de historische verwantschaps en rituele banden tussen clan en geslachten.

Om aldus een flinke maatstaf van beoordeling te hebben voor gezelschappen van deze laatste soort en ook doch in mindere mate voor gezelschappen van de acht voorgaande typen dienen wij :

- a. een klaar en definitief inzicht te verwerven in de fundamentele sociale structuur en haar gebeurlijke varianten voor de onder beschouwing genomen volksstam.
- b. een nauwkeurige inzage te krijgen in al de complexiteit van het bestudeerd gezelschap, niet enkel rituele en ideologische, maar ook en vooral sociologische.
- c. op grond van beide studies de integrale sociologische analyse te maken van de plaats, de rol, het

statuut, de functie en het belang van het gezelschap, Hierbij dienen zulke aspecten als ceremonieel, ritueel doctrina, supranaturalisme, niet uitsluitend in zichzelf als wetenschappelijk waardevolle gegevens bestudeerd, maar in de eerste plaats als sociologisch feitmateriaal behandeld te worden. Op die gronden beschouwd, kunnen wij na lange methodologische studie volgende beschouwingen maken betreffende de betekenis van een instelling zoals het **Bwami** : (1)

1. Het **Bwami** kan niet beschouwd worden als een geheim gezelschap, Weliswaar is een gedeelte van het ritueel geheim evenals leringen en interpretaties in die zin dat het enkel bekend is aan de ingewijde en aan de initiandi die aan de noodzakelijke en voldoende voorwaarden voldoen. Zijn verder voor buitenstaanders geheim het bezit van zekere voorrechten, de uitoefening van zekere functies **binnenin** het **Bwami**, het bezit van zekere initiatieobjecten. Anderzijds echter dienen wij op te merken dat in geen enkel geval lidmaatschap van een gegeven graad onbekend is aan de massa en dat de publieke opinie lang reeds voor de toekenning van een bepaalde graad ingelicht is. Meer nog, dat initiatie op gelijkwelk echelon van het **Bwami** de medewerking van velen vereist. Ook is aan éénieder het tijdperk en de plaats van inwijdingen bekend. Een groot deel van de initiaties geschieden ten andere in een speciaal gebouwde hut midden in het dorp van de initiandusterwijl een ander deel in het openbaar gehouden wordt.

2. In geen opzicht kan het **Bwami** opgevat worden als wezensvreemd of tegenstrijdig met de bestaande-gevestigde structuur. In tegendeel is het er essentieel verbonden ermee, in die mate dat zijn afschaffing rechtstreekse weerslag gehad heeft op de in-landse sociale structuur, b.v. weerslag op de cohesie van de gelokaliseerde groepen, op de stabiliteit van de huwelijken op de politieke structuur op de psychologische aspecten van de cultuur (teloorgaan van het ludus-element; verlies van securiteit), op het waardenstelsel (het **Bwami** hield op zeer expliciete manier waarden van sociaal belang voor de gemeenschap voor; vormde een paideuma voor alle leeftijden; regelde de betrekkingen tussen individuen en groepen, tussen geslachten en generaties), op het technologisch en artistieke leven (het **Bwami** had het

(1). Wij houden er aan hier nadruk te leggen op het feit dat al deze gezelschappen in alle bijzonderheden zullen bestudeerd worden, enerzijds voor wat de Bembe betreft, in het tweede deel van onze studie. «De Instellingen der Bembe», anderzijds voor wat de Lega aangaat, in een omvangrijk werk over het **Bwami**-gezelschap.

monopolie van de hout - en ivoorkunst, bezat een ongemene schat aan liederen en spreekwoorden, ontwikkelde sterke zin voor levensstijl, verfijning en schoonheid).

3. Als verzameling van een zeer groot percentage van mannen uit de gemeenschap concentreert en bevestigt het **Bwami** alle sociaal, politiek en religieus gezag. Tussen de autoriteiten van de sociale structuur (hoofden van de geslachten; clanhoofden; moederlijke omen in de verwantschapsbetrekkingen) en die van het **Bwami** bestaat en geen konflikt, daar het **Bwami** opgebouwd is op de grondbeginselen van die structuur en de toegang, bevordering en vervanging in de verscheidene graden, zoniet uitsluitend parallel toch overeenkomstig ermede is. Het politiek gezag bestaat enkel en alleen in functie van de sociale structuur, is amorf. De gezaghebbers van het **Bwami** zijn tevens die uit de politieke organisatie. Nochtan: wordt door het bestaan van hogere rituele banden tussen gegradeerden van de hoogste graad en van heterogene clanoorsprong de mogelijkheid geboden voor bredere politieke regelingen. De dominerende religieuze idee van de Lega, zowel binnen als buiten het **Bwami**, is de vooroudersidee. De gedachte van de primauteit en van de continuïteit van deze cultus wordt uitgedrukt o.a. in de schedelcultus, in de besneden ivooren en houten maskers, in de ivooren en houten beelden. Deze kunststukken zelf zijn geen voor de hand liggende voorwerpen van cultus, maar veeleer de symbolen van sociale deugden, van rang en gezag, de bewijsstukken van betrouwbaarheid, de kentekens van graad, de uitdrukking van rituele autonomie en van clanverwantschap.

4. Voor het individu als voor de plaatselijke gemeenschap, betekent inwijding in het **Bwami** een middel bij uitstek tot loutering, tot herstel van verloren ritueel of sociaal evenwicht, een middel tevens voor zelfbehoud en voor kwijting van piëteit tegenover de voorouders. Het is de zaken verkeerdt voorstellen, wanneer men denkt dat mensen gedwongen werden het **Bwami** aan te nemen. Elk Lega immers richtte zijn streven ernaar om lid te worden van een voorname graad; meer nog hij beschouwde het **Bwami** als een middel en bron tot redding voor zichzelf en de zijnen.

5. In een amorfe en niet-gedifferentieerde gemeenschap, zoals die der Lega, verzekert het **Bwami** de integratie en bevestiging van de personaliteit. De grootscheepse giften, de langdurige inspanningen, de verkwisting van goederen, het uiterlijk

vertoon, kortom de potlatch-houding dienen, niet als uitbuiting, diefstal, misbruik van vertrouwen opgevat te worden, maar wel als concrete middelen voor bevestiging van het Ik en van de in-groep en voor konsolidering van de verwantschapsbanden door de verdere ontwikkeling van kooperatie, van kongenialiteit en van vriendschap.

6. Een gezelschap, zoals het **Bwami**, kan niet a priori als een bron van cultuurinertie, als een rem voor cultuurontwikkeling, als een steen des aanstoots voor de morele en materiële vooruitgang bestempeld. Zeker kan het door zijn machtige vertakkingen weers-tand bieden aan velerlei ondernemingen, doch daar dient de bevoegdheid van de autoriteit met bera-denheid en discriminatie tussen beide te komen. En anderzijds, kan zulke gewoonterechtelijke en gede-gene spreekbuis niets anders dan vruchtbaar zijn als inspiratiebron en als toetsteen van levende gedach-ten, waarden en houdingen. Meer nog, het **Bwami** droeg in zich vele mogelijkheden tot ontwikkeling en aanpassing. Brachten zijn leden niet talloze niet-op-gelegde wijzigingen aan de voorschriften, rechten, structuur, organisatie, rituel aan? In laatste instan-tie, kon het ontstaan geven aan verrassende schep-pingen. Was het immers niet in dit gezelschap dat wij duidelijke vormen van onverbreekbaar huwelijk vaststelden?

7. Tenslotte dient een instelling als het **Bwami** niet opgevat als een uniek verschijnsel. Verdere studies zullen de waarheid van deze vaststellingen bewijzen. Doch nu reeds kunnen wij gelijkaardige structuren bevroeden binnen en buiten Kivu.

D. BIEBUYCK

SUMMARY

Among the vast number of associations found among the Bembe, the Lega, and the Nyanga in the Kivu, many of which have been abolished, we distinguish nine types: youth initiations, dancing societies, corporations of medicine men, medicine societies, cult groups, mask societies, mannerbunde, secret societies and superstructures. Some essentials of the last type, as represented by **Bwami**, are illustrated by a discussion of the following aspects: a) **Bwami** is not a secret society, but manifests itself openly; b) it is not in opposition to the established structure; c) it concentrates all social, political, and religious power in Lega society; d) initiation into it is considered a means of re-establishing loss of personality and of ritual and social equilibrium; e) it is not a source of cultural inertia; f) it is not at all unique, analogous structures being widespread in the eastern Congo.